

POZSONY FERENC

Székely és csángó festékes gyapjúszőnyegek

**CSÁNGÓ NÉPRAJZI MÚZEUM – KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
ZABOLA – KOLOZSVÁR**

2019

© www.kjnt.ro/szovegtar

POZSONY FERENC

Székely és csángó festékes gyapjúszőnyegek

POZSONY FERENC

Székely és csángó festékes gyapjuszőnyegek

Katalógus

**Csángó Néprajzi Múzeum – Kriza János Néprajzi Társaság
Zabola – Kolozsvár
2019**

A kiadást támogatta:

Lektorálta:
Kinda István

Szerkesztette:
Dimény Attila

A fényképeket készítette:
Barabás Zsolt, Erőss Péter, dr. Kós Károly, Páll Etelka, Pozsony Ferenc, Sarnyai Krisztina, Szócs Levente, KJNT fotótár

A borítón a papolci 1798-ban szőtt festékes másolata látható. Készítette Páll Etelka 2018-ban.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

POZSONY, FERENC

Székely és csángó festékes gyapjúszőnyegek / Pozsony Ferenc. -

Cluj-Napoca : "Kriza János" Néprajzi Társaság, 2019

Conține bibliografie

ISBN 978-606-9015-10-0

39

© www.kjnt.ro/szovegtar

Édesanyám emlékére

Bevezető

Az elmúlt években kiemelten foglalkoztunk a székelyföldi és a moldvai csángó lakásbelsőket díszítő, gyapjúból szőtt, színes szőnyegekkel. Több éves terepkutatás után, 2018-ban előbb alapkiállítását nyitottunk Zabolán a moldvai csángó hozomány-nyal, zesztrével kapcsolatban, melynek keretében elsősorban a gorzafalvi csergekészítést és a pusztinai festett gyapjúszőnyegek elkészítését mutattuk be.

Kutatómunkánk tovább folytattuk, rendre áttekintettük a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, a Csíki Székely Múzeum, valamint a budapesti Néprajzi Múzeum néprajzi kiállításait, raktárainkban őrzött régi festékes állagait. Ugyanakkor terepkutatásokat szerveztünk olyan al- és felcsíki, kászoni, háromszéki székely településekben és moldvai csángó falvakban, ahol egészen a közelmúltig, ügyesebb kezű asszonyok festékeseket, lécsereket szőttek saját otthonaikban. Megismertük a szőttesekkel kapcsolatos alapvető néprajzi szakirodalmat, elbeszélgettünk olyan asszonyokkal, akik még napjainkban is ismerik, gyakorlatban alkalmazzák, használják a hajdani gyapjűfestés növényi eredetű festőszereit.

Terepmunkánk során azt tapasztaltuk, hogy elsősorban a székelyes nyelvjárást beszélő moldvai csángó falvakban, egészen az 1989-es rendszerváltozást követő nemzetközi munkamigráció és modernizáció kibontakozásáig, régies mintázatú gyapjúszőnyegeket készítettek lakásaik feldíszítésére. Úgy véljük, hogy az 1764-es madéfalvi veszedelem után keletre menekült székelység egészen napjainkig megőrizte a szülőföldjéről hozott szőttes hagyományokat, modelleket, közben azokat fokozatosan módosították színvilágukban, motívumanyagukban a szomszédos moldvai többség hatására.

Domokos Ilona gyapjút fésül. Gorzafalva, 1996. Pozsony Ferenc

8 Gyapjúfonó asszony. Ploszkucén, 1964. Dr. Kós Károly. KJNT 00765

Moldvai és székelyföldi terepkutatásaink során tucatnyi 20. századi festett gyapjűszőnyeget vásároltunk a zabolai Csángó Néprajzi Múzeum számára. Pár nagyon ritka, múzeumban vagy parókiákon őrzött példányt Páll Etelkával, gyergyói hagyományőrző szövőasszonnyal lemásoltattunk. A megvásárolt, a múzeumokban őrzött és újabban lemásolt, valamint a kölcsönként példányokból 2019. augusztus 10-én, kolozsvári és debreceni néprajz szakos egyetemi hallgatókkal együtt időszakos kiállítást rendeztünk a zabolai néprajzi múzeumban. Megjegyezzük, hogy András Ignác csíkkászoni magyar szakos tanártól elsősorban altízi festékeseket kaptunk a tárlat számára. Kosza Rozália pedig saját édesanyjának hozományából megörökölt csíkjenőfalvi festékesekkel gyarapította a kiállítás anyagát. A megnyitó után több gyakorlati bemutatót, képzést szerveztünk iskolások-

Domokos Ilona gyapjút fon. Gorzafalva, 1996. Pozsony Ferenc

nak, felnőtteknek, pedagógusoknak és érdeklődőknek. Oktatási programjainkban elsősorban Bartók Erzsébet hagyományörző szövőasszony vett részt cselekvően, aki a moldvai Somoskán született, jelenleg pedig az orbaiszéki Barátoson él, s a háromszéki hagyományörző alkotók egyesületét vezeti.

Az utóbbi években számtalanszor konzultáltunk zabolai özv. Pozsony Ferencnével, született Kovács Erzsébettel (1930–2019), aki fonó, szövő és kézimunkázó családban nőtt fel, nővére pedig hosszú éveken át gróf Mikes Árminné Bethlen Klementina és gróf Mikes Johanna zabolai szövőműhelyét vezette. Beszélgetéseink során és az ő éves időbeosztását megfigyelve azt tapasztaltuk, hogy a székely asszonyok nyáron és ősszel előkészítették a gyapjú- és kenderfonalakat, majd közvetlenül vízkereszt után, egészen húshagyókeddig folyamatosan szőtték a háztartások működéséhez és a hozományok összeállításához szükséges textíliákat, szőnyegeket, festékeseket.

Terepkutatásainkat, a különböző múzeumokban végzett dokumentálódásunkat, kiállításunk megvalósítását és e katalógus megszerkesztését, kinyomtatását a Bethlen Gábor Alap támogatta.

Szárad a festett gyapjú. Gyergyószentmiklós, 2018. Szőcs Levente

Szárad a veresre festett gyapjú. Gorzafalva, 1970-es évek. Erőss Péter

Székely festékesek és reprezentációik

A magyar néprajzi, nyelvészeti és művészettörténeti irodalom *székely festékes*nek nevezi azokat a gyapjúból szőtt, színes, geometrikus motívumokkal díszített textíliákat, melyeket a házak falára, asztalára, ágyaira, padjaira, valamint különböző templomi bútorokra (úrasztalára, padokra, oltárlépcsőkre) helyeztek, terítettek (Fél 1982).

A festékes a székely lányok kelengyéjének egyik legkiemelkedőbb, legfontosabb eleme volt, amit sok esetben a férjhez készülő lány édesanyjával együtt készített, mellyel rendszerint vetett ágyat takartak le, de előfordult rúdi lepedőként, sok helyen pedig a falakat díszítette. A lakodalom alkalmával általában a fiatal pár mögötti falon állították ki, temetéskor pedig a Szent Mihály lovát terítették le (Lackner 1998: 205). Amikor farsang idején egy legény lovas szánon a szomszéd faluba vitte szerelmét, rendszerint szintén festékessel vagy csergével takarta be a lányt. Amikor az ifjú menyecske hozományát átszállították férjének otthonába, az első szekéren elhelyezett, gondosan felvetett ágyat rendszerint a legszebb festékessel takarták le. A cifrán kivarrott párnák mellett a festékes ilyenkor a család szépérezkét és ügyességét fejezte ki, ugyanakkor presztízst szerzett nem csak a fiatal asszonynak, hanem édesanyjának és családjának is (Szentimrei 1958: 10).

A bukovinai székelyeknél a női hozomány legértékesebb, „szakrális” jellegű szöttevénynek számított. Mivel előállításához sok időt igényelt, óránként csak egy-két centimétert lehetett szőni, nagyon értékes tárgynak tartották. „Ezt a szőnyeget nem mosták, nem kallózták. Itt nem az volt a cél, hogy minél tartósabb, melegebb, vastagabb anyagot hozzanak létre. A festékes dísz volt, a vetett ágy része, a lányok hozománya, a család vagyontárgya.” (Lőrincz 1996: 199.) Szimbolikus jelentőségét jelezte még az is,

Balázs Erzsébet festékest sző. Kászonalitíz, 2018. Pál Etelka

Felvetett szövőszék a kászoni tájházban. Kászonalitz, 2019. Pozony Ferenc

Szövőszék a Csíki Székely Múzeum kiállításában. Csíkszereda, 2019. Pozsony Ferenc

hogy a bukovinai falvakban megszervezett esküvők alkalmával rendszerint az ifjú pár mögötti falra akasztották. Fél Edit azt feltételezte, hogy „ünnepi kárpit szerepének maradványa lehet, hogy a bukovinai lakodalomban az új pár mögé rendszerint festékest függesztettek” (Fél 1982: 107). Amikor a bukovinai családok szülőföldjük elhagyására, vándorlásra kényszerültek, vasárnap délből rendszerint festékest terítettek le a földre, hogy a plébános azon állva tartsa meg szabadtéri miséjét. A Dévára, az Al-Duna vidékére és a Dunántúlra telepített székely családok Bukovinából hozott gyapjúszőnyegei, habár nagyon sérülékenyek voltak, egészen napjainkig legfélétebb tárgyaik közé tartoznak, nemzedékről nemzedékre örökítették, azok közül számos példányt újra alkottak, felújítottak, mert eredetük, múltjuk, kulturális örökségük és azonosságuk nagyon jellegzetes, sajátos szimbólumainak tartják (Lőrincz 2005).

A moldvai csángó magyar falvakban, saját gyűjtéseink szerint, egészen a kollektivizálásig a családi házakat gyapjúból szőtt színes festékesekkel, lécserekkel „öltöztették” fel. Az emberélet jelesebb fordulóin (keresztelő, esküvő, temetés alkalmával) szakrális tárgyakként állították ki legdíszesebb, legnagyobb méretű szőnyegeiket, majd újabban csoportképeket készítetttek előttük. Jelesebb vendégek (pl. jászvásári római katolikus püspök) fogadásakor vagy helyi templombúcsúik alkalmával még az utcára néző kerítések is színes lécserekkel díszítik fel.

Cs. Bogáts Dénes háromszéki szójegyzéke tartalmazza a székely festékesek legkorábbi, 1650-es írott említését: „Ezen küll hordott, kádat, czebret, *festékest* mind oda testalom holtom után Bartha Mihály fiamnak.” (1650) Apor Péter levéltárából közölte két korai feljegyzését: „A külső házban [...] *festékes* az faloldalon és padon.” (1677) Az Apor család brassói lakásában 1751-ben egy festett ládával kapcsolatban jegyezték le: „Egy Veres láda, abban három vég *kilim*, vagy *festékes*.” (1751) (Bogáts 1943: 41.) A há-

Szövés a killérben. Gorzafalva, 1996. Pozsony Ferenc

Felvetett ágy festékekkel. Erdély Néprajzi Múzeuma. Kolozsvár-Hója, 2009. Pozsony Ferenc

romszéki történeti adatok azt jelzik, hogy a festékesek a 17–18. században elsősorban falon és padon, valamint ládáknak fordultak elő, de a tehetősebb székely családok ládáiban nagyobb mennyiségben is tárolták azokat (Szentimrei 1958: 9).

Szabó T. Attila az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárból számos korai említést sorolta fel: „Vagion Egj falra való uy Giapju festekes, Vagion Egj uy asztal felöl szédet *festékes*” (Illencfalva, 1653); „Egy *festékes*. Két czutár. Egy Ueres kilim” (Lázárfalva, 1660); „Az *festékes*ét elvagdalta” (Dánfalva, 1701); „Két *festekes* predicallo szekre való” (Bikfalva, 1728); „Egj tarkason vetegetett kilin Lukács Boldisarne Collatuma. Egy *festekes* mely a Catedra(n) szokott állni. Egy kendő a pulpitoson” (Egerpatak, HSz); „Egj regi csillagos szőnyeg. Egj hitvány *festékes*” (Kisborosnyó, HSz); „Találtunk [...] *festekes*et egjet (Mezőbánd, 1741); „Ezen belső házban [...] egj uj ládás asztal, egy viseltes *festékes* rajta” (Csicsó, 1744). Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár Árkosról egy 1728-as, Erősdről egy 1752-es, Oltszemről egy 1760-as, Abászfalváról 1744-es, Szárhegyről még egy 1768-as említést közölt. Érdekes egy sepsiszentiváni 1788-as és egy kőrispataki 1789-es adat: „*Festekes*. Csak egy vagyon, az Ur asztalára való, két szélyből álló lévén, veres sárga, fejér, és kék pántlikázással és a két vége rojtos”; „*Festékes*en [...] 1. Egy külömb külömb féle *festékek*kel és csillagokkal szőtt, a szélyein rostos *festékes*, melyel a cathedra takartatott bé, Veres Boritza adományá, 2. Más rongyolott a pap ülő-széke az Oratoriumba beboritatott véllé. 3. Külömb-külömb féle veres, fekete és sárga szinnel szott *festékes*, amelyet az előtt in Anno 1786 a nehaj tit esperes Mihály István Ur relictája Menyhárt Susánna asszony conferált.” (Szabó T. 1984: 87.)

Szabó T. Attila is feltűnőnek találta, hogy viszonylag kevés történeti adat bukkant fel Csíkből: írott források 1660-ban Lázárfalván, 1701-ben Dánfalván, 1768-ban pedig Szárhegyen jelzik meglétét (Szabó T. 1956, 1962). Azonban Farkas Irén, a csíksze-

redai múzeum nyugalmazott etnográfusa nemrég egyházi és világi levéltárak iratai alapján számos korai (1614–1631, 1621) dokumentummal gyarapította a csíki festékesek meglétére utaló írott adatokat. Például egy 1663-ban keletkezett peres levél egy csík-szentkirályi lófő asszony vallomásában őrizte meg: „mikor Péter Istvánék kiházásították Kaczos Balintnét, sok szép festékeseket és feyer nemü ruhát adának vele...” (Farkas 1998: 244). A csobotfalvi parókia számadáskönyve őrizte meg a következő adatokat: „Anno circis 1675 taploczai Kalmár Istvánné adott a nagy oltár grádizsára egy nagy szelyes festékest.” „Anno eodem várdottfalvi Görög Istvánné adott a templomba egy dupla szőnyeget.” (Farkas 1998: 244.) A csíkkozmási római katolikus egyház *Domus Historiája* 1703-ban egy „csíki festékes szőnyeg” meglétét örökítette meg. A csíksomlyói ferencesek leltárkönyvében 1728-ban egy asztalon „paraszt festékest”, 1730-ban pedig „Tapetes rusticae”-t regisztráltak. A csíki falvakban a 17. század során egy-egy családban rendszerint két-három festékest használtak. Mivel nagyon értékes szőttés volt, száma rendszerint egy-egy família vagyoni szintjét, társadalmi státuszát is pontosan tükrözte. A csíki írott, levéltári források a festékest a 19. század elején már egyre gyakrabban említik (Farkas 1998: 244).

Üdvarhelyszék területén Szentdemeteren 1760-ban, Recenyéden pedig 1792-ben jegyezték le inventáriumokban (Szabó T. 1956, 1962). Marosszéken 1741-ben Nagyernyén és Mezőbádon, Marosszentkirályon pedig 1733-ban fordult elő leltárakban. A Székelyföldön kívül Sajókeresztúron a református egyház iratai 1704-ben *Székely Festékest*, 1738-ban a mezőségi Búzában pedig *tarka festékest* említettek. Szabó T. Attila levéltári kutatásai alapján még azt emelte ki, hogy a festékest elsősorban a Székelyföldön használták a 17–18. században, de ugyanakkor ismert volt a vármegyei magyar falvakban is, ahol azt rendszerint *székely jelzővel* látták el, de még ismert volt a *székely szőnyeg* kifejezés

Festékesek a tájház deszkapadlóján. Kászonaltíz, 2019. Pozsony Ferenc

Festékesel letakart ágy a Csíki Székely Múzeumban. Csíkszereda, 2019. Pozsony Ferenc

16 Festékkessel letakart asztal a Csíki Székely Múzeumban. Csíkszereda, 2019. Pozsony Ferenc

© www.kjnt.ro/szovegtar

is; néha pedig *kilimnek* nevezték, említették. A Törökországból behozott, bogozott *szőnyegektől* legtöbbször éppen a *székely* jelzővel különböztették meg. A festékest a régiségben rendszerint asztalra, ágyra, falra, prédikáló székre, valamint papi, mesteri éneklő székre terítették, kiemelt jelentőségű díszszőnyegként. Azonban a kuriális nemesi és egyházi körben a 17–18. században használt úri, díszes változatok mellett, a 19. század során rendre kialakultak azoknak népi, paraszti, sokszínűbb változatai is (Szabó T. 1956, 1962). Például Boldizsár Anna gyalogkatona családból származó háromszéki lány perefernum levelében 1833. május 7-én „két rúdra való festékes 3 firt.” értékben volt feljegyezve (Szentimrei 1958: 9).

Lackner Mónika a történeti adatokkal kapcsolatban azt emelte ki, hogy az írott források a festékesnek sokkal szélesebb területen (Háromszéken, Udvarhelyszéken, Maros-Torda, Alsó-Fehér megyékben) való előfordulását dokumentálták, mint a 19. század végétől kibontakozott néprajzi kutatások, melyek már csak Erdély délkeleti részében, elsősorban Csíkban és a Kászonokban írták le ezt a gyapjúszőnyeget (Lackner 1998: 204).

Szentimrei Judit a kászon falvakban még az 1950-es években is élő szövést figyelhetett meg. Kiemelte, hogy „mindössze a csíki székelység, a gyimesi és dévai csángóság őrzi az egykor Európa-szerte elterjedt kezdetleges szőnyegszövés emlékét” (Szentimrei 1972: 184). Elsősorban Lőrincz Etel terepkutatásaiból ismerjük jobban a Bukovinába 1764 után menekült székely közösségek gyapjúból szőtt festékes szőnyegeit. Amikor telepes falvaikból „hazatértek” a Kárpát-medencébe, számos régi gyapjúszőnyeget magukkal hoztak. Mivel bukovinai falvaikban románok, ukránok, lipovánok, rutének, zsidók, lengyelek, németek, cigányok szomszédságában éltek, szötteseik is tükrözték a mellettük élő etnikai csoportok sajátos színhasználatát és motívumanyagát. Hosszú ideig elsősorban növények segítségével festet-

Kászonimpéri festékes. Erdély Néprajzi Múzeuma. Kolozsvár, A 587. ltsz.

ték gyapjúszőnyegeiket, de amikor ők is áttértek a gyárilag előállított festékanyagokra, festékeseiken a különböző motívumokat már erősebb kromatikájú, lila, bordó, zöld, sárga és nyers fehér színre festették. Megjegyezzük, hogy a dunántúli falvakban működő alkotóházaikban az utóbbi évtizedekben sokszor az erdélyi, székelyföldi régi festékes hagyományokat újították fel (Lőrincz 2005: 10, 23).

A moldvai csángó magyar falvakban (pl. Gorzafalván, Pusztinán, Szabófalván stb.) egészen az 1989-es rendszerváltozásig szőttek egyszerűbb mintázatú, csikos, kockás *festékes* gyapjúszőnyegeket, újabb nevükön *lécsereket*, melyekkel a falak mellett elhelyezett padokat terítették le, vagy azokat az ágyak melletti falra rögzítették. Azonban a kollektivizálást követő migráció hatására a csángóknál is egyre inkább a nagyméretű, természetes virágminták (buzsorosok) váltak népszerűkké a gyapjúból szőtt színes szőnyegeken (Kós–Szentimrei–Nagy 1981: 178, 440).

Szentimrei Judit elsősorban földrajzi, gazdasági, társadalmi és kulturális tényezőkkel magyarázta, hogy a korábban szélesebb területen előforduló magyar festékesek végül is a hegyes vidékeken él, hagyományörzéséről ismert székelységnél maradtak fenn legtovább. Mivel a székelyek a Keleti-Kárpátok nagyon zord éghajlatú, nehezen megművelhető völgyeiben éltek, a hegyvidéki lakosság elsősorban állattenyésztéssel, azon belül pedig juhtartással foglalkozott, így a gyapjúból szőtt festékesek alapanyagát helyben, általában családi keretben elő tudta állítani és fel is tudta dolgozni. Mivel sem az állattenyésztés, sem az erdőkielés nem biztosította folyamatos megélhetésüket a szülőföldjükön, rendszerint vándor, szekerező kereskedelemmel is foglalkoztak, s a különböző faárúk, cserép, fazekastermékek, később pedig a burgonya szállítása közben általában viseltebb csergékkel és festékesekkel takaróztak. Szintén ő jegyezte meg, hogy

Székelyföldi 19. század eleji festékes. Néprajzi Múzeum. Budapest, 72.19.1 ltsz. Sarnyai Krisztina

az ipari áruk elterjedése előtt a Székelyföldön számos asszony a kenyérgabonát csere útján, kender- és gyapjúfonallal, valamint szőttesekkel szerezte be (Szentimrei 1958: 9). A gyapjúból szőtt festékes azonban elsősorban a székely ház ékessége volt, rendszerint a díszesen felvetett ágyakra, az ünnepi szoba falára és asztalára, valamint festett padjaira és rúdjára helyezték. Általában csak a megkopott darabokat helyezték a tiszta szoba padlójára (Szentimrei 1958: 7).

A magyar kutatók közül, már az első világháború előtt, Huszka József is felfigyelt a székely festékesek kivételes szerkezetére, motívumaira és színvilágára (Fejős szerk. 2006). A lakásában készített fotók azt örökítették meg, hogy előbb saját otthonának falain, bútorain helyezte el azokat, majd a legértékesebb példányokat 1909-ben eladta a Néprajzi Múzeumnak (Fejős szerk. 2006: 223–224). Az általa vásárolt majd eladott régi példányokat Fülében, Csíkszeredában, Csíkmenaságon és Kotormányon vásárolta meg az intézmény számára (Fülöp–Lackner 2011: 46–48). Össze-függő tanulmányt azonban nem készített, mert a régies, geometrikus motívumokkal díszített festékesekben nem látta a magyar „nemzeti stylus” reprezentációját, azonban a középiskolásoknak összeállított tankönyveiben több színes festékes képét is közölte, azokban ajánlotta és szorgalmazta felújításukat és továbbörökítésüket (Fejős szerk. 2006: 30; lásd még Verebélyi 2019: 137), azonban a székely házról készített könyvében sem foglalkozott különösebben a lakásokat díszítő festékesekkel (Huszka 1895).

Nemrég Szócsné Gazda Enikő jegyezte meg, hogy a Malonyay Dezső által szerkesztett népművészeti szintézis is (Malonyay szerk. 1909) „elégé elsiklott e szőttesfajta fölött, helyi változatainak dokumentálását kevésbé tartotta fontosnak a hímzéseknel” (Roediger 2012: 16). Szintén ő emelte ki, hogy László Ferenc és Roediger Lajos, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója és muzeológusa még 1913-ban felfigyelt a székelyföldi

Erdővidéki (Füle) 19. század eleji festékes. Néprajzi Múzeum. Budapest, 77028 ltsz. Sarnyai Krisztina

gyapjúszőttesek sorában a festékesekre, melyekből pár nagyon értékes példányt meg is vásároltak az intézmény számára (Roediger 2012: 37–38). Roediger Lajos terepkutatásai során színezett rajzokat is készített a legrégebbi, legjellegzetesebb kászonalitízi festékesekről (Roediger 2012: 105–107). Kutatásai beszámolójában arra is figyelmeztetett, hogy ez a szőttéstípus már akkor a teljes eltűnés határára jutott, „azok jórésze immár külföldi múzeumokban szolgál díszítményi előmintául”. Éppen ezért fontos feladatnak vélte a régi gyapjűfestési technikák rögzítését, és a régi szőttésminták pontos dokumentálását rajzok, fényképek segítségével (Roediger 2012: 16).

A székely festékesek első szakszerű leírását és elemzését Viski Károlynak köszönhetjük, aki terepmunkája során azt tapasztalta, hogy a székelyföldi családok körében, a 20. század első évtizedeiben még széleskörben elterjedt volt a házi fonás és szövés. „A gyapjúszőttemények között azonban külön figyelmet érdemelnek az úgynevezett *festékesek*, ezek a pokróc és takarófélék, amelyek józanul megmaradtak a szövőszék adta lehetőségek határain belül. Egészen más tehát, mint a balkáni jellegű hasonló szőttemények ama csoportja, amely török (arab, perzsa) csomózott szőnyegek ornamentikáját, tehát megint egészen más technikát erőlteti a szövőszékre. A székely festékesek ezektől színeik szerénységével is különböznek s általában három-négy színnel vannak előállítva. A magyar népművészet területén sehol sem maradt fenn annyi, az egész szövő emberiséggel közös primitív ornamentumkincs, mint éppen ezekben a szőtteményekben. Keleti hatást látunk – mait vagy régít, ki tudná megmondani – vörös alapszínükben s körülkeretelt zárt formájukban. Erre mutat el nem aprózott, nagyvonalú geometriájuk is.” (Viski 1929: 432–433.)

Viski Károly azt feltételezte, hogy az erdélyi szász városokban működő takácsok is hatást gyakorolhattak a székely szőttesekre,

Festékes Úrasztalán. T. KOVÁTS KRISTOF.U É PÁRJA ERDŐ TRÉSIA
AJÁNDÉKA 1798. Református Parókia. Papolc. Pozsony Ferenc

melyeket, elsősorban sajátos díszítvényeik alapján, a szomszédos kelet-európai népeknél élő változataikkal rokonított. Megemlítette, hogy a festett gyapjúból szőtt szőnyegek előfordulnak a moldvai és a bukovinai székelyeknél, csángóknál, az erdélyi románoknál, valamint a dobrudzsai törökök, ukránok, oroszok és bolgárok házaiban, tehát Székelyföldön kívül Kelet-Európában széles területen. Elsősorban a szövés technikáival és eszközeivel magyarázta, hogy mértánias díszítvényeikben nagyon sok azonos vonás található. Kiemelte, hogy a Közel-Keleten, Törökországban és óromániai területeken népszerű virágos és alakos díszítvények nem lépték át a Kárpátok gerinceit, nem honosodtak meg Erdélyben, miközben a dobrudzsai, krími és szilisztriai népeknél napjainkig népszerűek. (Viski 1928, 1929.)

Az első monografikus igényű összefoglalást Szentimrei Judit (1921–2015) készítette a székely festékesekről, aki már gyermekfejjel megismerte a kalotaszegi, gyergyói és csíki asszonyok szövésével kapcsolatos tudását, mintakincsét, majd később tanulmányutakat, terepkutatásokat folytatott hazai magyar és román tájegységekben, különböző romániai és külföldi múzeumokban, intézetekben. Összegzésében kiemelte, hogy a székely festékesekhez hasonló, mértani motívumokkal ékesített gyapjúszőnyegek előfordultak a hegyesebb vidékeken élő máramarosi, mócvidéki, naszódi, fogarasi, hunyadi, bászági településekben, valamint a Brassó környéki szász falvakban is. Használták Dél-Kelet-Európa népei (bolgárok, dobrudzsai törökök, bászági szerbek), valamint ukránok, oroszok és finnek is. Habár a szövés alapvető technikája a különböző régiókban, országokban azonos motívumok kialakítását tette lehetővé, azonban díszítvényeik, színhasználatuk és szerkezetük számos keleti hatást őrzött meg. Szentimrei Judit kihangsúlyozta, hogy Közép- és Kis-Ázsiában a csomózott szőnyegek mellett egyszerűbb színes takarókat (kilim) is készítettek. Azonban a keleti népeknél a láncszálakat a különböző szí-

Két szélből összevarrt festékes. Nagyajta. Székely Nemzeti Múzeum. Sepsiszentgyörgy, 1058 ltsz. Barabás Zsolt

nek találkozásánál általában nem kapcsolták össze, így a gyapjúszőnyegek apró nyílásain a napfény átszűrődhetett. Elsősorban az oszmán-török expanzió eredményeként és a kereskedelem hatására a keleti csomózott és szőtt szőnyegek rendre elterjedtek egész Európában, azonban elsősorban annak délkeleti részében váltak igazán népszerűkké (Szentimrei 1958: 5–6).

Szentimrei Judit összegző tanulmányában azt is kiemelte, hogy mivel a székely festékeseken a különböző színek találkozásánál a szálakat egy láncfonalra aggatták, azoknak kontúrvonalai elmosódottabbak, a színek találkozása pedig észrevétlenebb. Továbbá azt is megjegyezte, hogy viszonylag kevés szín jelenik meg felületükön, leggyakrabban a rozsdabarna, zöldes okker, sötét poroszkék és a nyers fehér mintázatok fordultak elő, a festékek előállítására pedig régebben elsősorban növényeket használtak (Szentimrei 1958: 11). „A kászoni festékeseknél általában hiányzik a keleti szőnyegekre jellemző egységes keretmegoldás. A két végét minden esetben egyszerű színes csíkkal vagy díszítő sorral zárják. A középén összevarrt vonal mentén a geometrikus díszítőelemek szimmetrikusan helyezkednek el.” (Szentimrei 1972: 186.)

Fülöp Hajnalka és Lackner Mónika nemrég sorolta fel, hogy a gyapjúból szőtt színes szőnyegek szerte a nagyvilágban (Közel-Keleten, Amerikában, Skandináv-félszigeten, Balkánon, Kelet-Európában) előfordulnak, nagyjából azonos a szövési technikájuk és motívumrendszerük. „A kilimtechnika olyan szövési mód, melyben a láncfonal a felületen egyáltalán nem látható. Általában a szövetek mindkét oldala egyforma, ugyanúgy használható. A különböző színű vetülékfonalak összekapcsolódásának több típusa is ismert.” A *kilim* megnevezés a román és a szerb nyelvben török eredetű, az arab 'szőnyeg' jelentésű szó átvétele (Fülöp-Lackner 2011: 12).

A keleti szőnyegek eredetéről, gyártásáról, színezékéről, mintázatairól, területi (Perzsia, Törökország, Közép-Ázsia, Kaukázus,

Csikpálfalvi festékes szőnyeg. Székely Nemzeti Múzeum. Sepsiszentgyörgy, N 3802 ltsz. Barabás Zsolt

India és Pakisztán, Kína, Kelet-Turkesztán, Tibet, Észak-Afrika, Balkán) változatairól nemrég jelent meg magyar nyelven is Murray L. Eiland és Murray III. Eiland összefoglalása, gazdagon illusztrálva rajzokkal és képekkel. A szerzők abban kiemelték, hogy a szövött szőnyegek (kilim) időben megelőzhatték nem csomózott változataikat. A különböző színű minták függőleges találkozásánál gyakran (Észak-Afrika nyugati felében, Balkánon, Közel-Keleten egészen Kínáig) meghagyják a hézagot (slicc), máskor pedig egy láncszálon fordulnak vissza a szomszédos, eltérő színű vízszintes fonalak. Azonban vannak olyan vidékek (pl. Irán, Olténia) is, ahol a vetüléket nem merőlegesen, hanem ívesen szőtték bele a szőnyegbe, segítségével pedig íves vonalú hatást értek el. (Ifj. Murray–Murray 2004: 38–40.)

Szintén ők fogalmazták meg, hogy a Balkánon, ahol a török uralom egészen a 19. század végéig tartott, s ugyanott napjainkig jelentős török, muzulmán közösségek élnek, akik olyan textilörökséget őriztek meg, mely szervesen integrálta az ázsiai és az európai kultúrát, művészetet. A térségben egészen napjainkig készítenek csomózott és szőtt kilimeket. Rámutattak arra is, hogy a mai Románia területén a különböző régiókban (Olténiában, Moldvában, Máramarosban, Erdélyben, Dobrudzsában és Bánátban) eltérő, különböző szerkezetű, színezésű és mintázatú kilimeket szőtték. „A hajdani valachiai vajdaság olténiai régiójából származó, mozgalmas és realiztikus rajzú virágmintás, ember- és állatalakos kilimek talán a legkülönösebbek egész Romániában. Különösen mutatóssá teszi a mintázatot az ívelt vetülék használata, amely a szenné kilimeken a legrutinósabb. A vetülék nem merőlegesek a lánc fonalakra, hanem azokkal különböző szögeket zárnak be, aminek eredményeképpen slicc nélküli, ívelt vonalvezetésű rajzolat alakul ki.” (Ifj. Murray–Murray 2004: 352.) A moldvai és a besszarábiai kilimokkal kapcsolatban pedig azt állapították meg, hogy azoknak szokatlanabb színvilá-

Csikszeredai festékes szőnyeg, 19. század eleje. Néprajzi Múzeum. Budapest, 77036 ltsz. Sarnyai Krisztina

Csikszentimrei festékes. Csángó Néprajzi Múzeum. Zabola.
Barabás Zsolt

Csikszenttamási festékes. Kosza Rozália tulajdona.
Barabás Zsolt

guk van, mivel ott rendszerint több zöldet és feketét használnak, mint máshol a Balkánon. A máramarosi szőnyegekkel kapcsolatban azt emelték ki, hogy ott gyakoribb a kenderből előállított láncfonal, s ritkábban fordulnak elő azokon slicces megoldások, tehát a színek határán a különböző színű gypjufonalak rendszerint egy közös láncfonalon fordulnak vissza. A Dobrudzsában előállított kilimek kromatikája, a szerzők szerint, nagyon közel áll a törökországi szőttesekéhez. (Ifj. Murray–Murray 2004: 352–353.) Azonban a szerzők meg sem említették az ország földrajzi központjában előállított székely festékeseket.

Viski Károly emelte ki, hogy a székely gypjűszőnyeget rendszerint házilag festett (vörös, kék, sárga, fehér) gypjufonalból szőtték, melynek csak láncfonala volt kender. Mivel a Székelyföldön általában keskenyebb szövőszékeket használtak a festékesek elkészítésére, azokat rendszerint két részarányos darabból, két szélből varrták össze kendercérnával. Ornamentikájukkal kapcsolatban pedig azt hangsúlyozta, hogy a székely festékesek geometrikus díszítményei az európai díszítőművészet legrégebbi rétegéhez tartoznak. A székely festékesek jellegzetes mértani ornamentikájuk mellett sajátos szerkezetüket is kiemelte. „Más a színek elosztása, az alkotó elemek világos, nem zsúfolt rendje, hangsúlyozása; soha sincs benne olyan díszítmény-labirintus, mint a török-arab hatású szerb (torontáli), dalmát s részben oláh hasonló munkákban, s nincsenek benne virágelemek, mint a török (perza) hatású romániai, rutén stb. szőnyegekben. Talán régi, vagy újkori török (perza) hatás hímmel való körülkeretezésük, körülrojtásuk és vörös alapszínük. Az elmondottak alapján székely festékesünket népművészetünk legrégebbi emlékei között kell számon tartanunk.” (Viski 1928, 1941: 317–319.)

Vámszer Géza is úgy vélte, hogy a székely festékesek jellegzetes színhasználatában (pl. vörös alapszín) nyilvánvaló a keleti hatás. Továbbá kiemelte, hogy a román szőnyegek mintakincse

Kászonalitzi festékes. Csángó Néprajzi Múzeum. Zabola.
Pozsony Ferenc

Piros-fekete rózsás festékes. Kászonalfíz. András Ignác tulajdona.
Barabás Zsolt

gazdagabb, változatosabb, ugyanakkor zsúfoltabb szerkezettel rendelkeznek, színhasználatuk pedig élénkebb és sokszor tarkább, mint székelyföldi változatoké. „A székely festékes egyszerű rajza és szerény színezése arra utal, hogy a fejlődése egy kezdetlegesebb fokán valamikor megakadt.” Továbbá megjegyezte: „A moldvai és havasalföldi szőnyegek zömén ugyanis a keleti csomózott szőnyegek hatására nagyrészt görbe vonalú síkdíszítményeket és félig természethű, félig stilizált virág- és levélmintákat találunk. Sokkal közelebb áll viszont a székely festékeshez a román szőnyegek közül a máramarosi, a naszódi, a szebeni és a Hunyad-vidéki a maga egyszerűbb mértanias díszével.” (Vámszer 1977: 39.) Fél Edit a székely-magyar festékeseket a következőképpen jellemezte, kontextualizálta: „A székely szőnyegek egyszerű elemeket használnak, világos erőteljes kompozícióikkal, sajátos színeikkel válnak ki a szomszédos tájak szőnyegféleségei közül.”

Csíkszeredai tanárkodása idején, 1930–1940 között, Vámszer Géza több mint száz festékes mintát rajzolt le. Összegzésében megállapította, hogy legjellegzetesebb díszítőelemeik a következők: csík, kocka (négyzet, rombusz), (egyenes, ferde) láb, (lépcsős, lábas vagy szarufás, ferde, késnyelves) csillag, rákos, (lépcsős, lábas, ferde lábas, késnyelves) koszorús, szőlőlevél, farkasfogas szalagdísz, rojt. Ugyanakkor alapvető díszítményeik és szerkezetük alapján a festékeseknek kilenc nagyobb csoportját különítette el: 1. csíkos (néhány szalagban farkasfogas dísz), 2. villámos farkasfogas, 3. csupa koszorús, 4. egykoszorús (a központi minta két szélén szalagdíszek és csíkok), 5. több koszorús, 6. két négyoldalas keret, közepén egy koszorúval, a két végén tarka csíkokkal, 7. egy négyoldalas keret, benne egy koszorú, keskenyebb oldalát pedig tarka csíkok zárják, 8. több keretes dísz és tarka csíkok, 9. különleges beosztású, imaszőnyegekre emlékeztető variánsok. (Vámszer 1977: 46–49.) Kiemeljük, hogy Vám-

szer Géza terepgyűjtései során lejegyezte a leggyakoribb színek (sárga, vörös, kék, fehér, barna, fekete, zöld) előállításának alapanyagait és technikáit is (Vámszer 1977: 49–53).

Szentimrei Judit a „burjános” festékesek sorában, szerkezeti szempontból, négy jelentősebb csoportot különített el: *soros* (egyszerű csíkos, fogas, aggatott és rakott soros), *rakott* (sakk-táblás, vízfolyásos, gyertyás, koszorús, szarufás, farkasfogas, késnyelves, lábujjkás), *rózsás* vagy *csillagos* (rakott, sűrű, nagy és kis rózsás), *asztalfedél* (apró csillagos, apró csillagos és szarufás) (Szentimrei 1958: 14).

Demény István Pál állapította meg, hogy a székelly festékesek díszítményei között nem találjuk a szomszédos román szőnyegek gazdag növényi, zoomorf és antropomorf jellegű ornamenseit.

Festékeskel leterített ácsolt láda tájházban. Kászonaltíz, 2019. Pozsony Ferenc

Csíkkászoni nagyméretű festékes. Csángó Néprajzi Múzeum. Zabola. Barabás Zsolt

Csikszenttamási keskeny festékes. Kosza
Rozália tulajdona. Barabás Zsolt

Habár a növényi, különösen florális motívumok már a reneszánsz korától kezdődően népszerűek és elterjedtek voltak a magyarság népi díszítőművészetében, azoknak hiánya a székelyföldi gyapjuszőnyegeken azt sugallja, hogy a festékesek jellegzetes régies, geometrikus motívumai, valószínű, még a reneszánsz előtti időkből származnak. (Demény 1980: 33–34.)

Lackner Mónika emelte ki, hogy a székely festékeseket a többi erdélyi szőttés gyapjútakarótól (csergétől, pokróctól) éppen nagyobb fokú megszerkesztettségük különböztette meg. Mivel alapvető kompozícióik végül is a nagyon gondosan, pontosan egymás mellé helyezett, összeillesztett két szélből jöttek létre, alkotóiknak már a szövés elkezdése előtt, tudatosan át kellett gondolniuk és következetesen be kellett tartaniuk a szőnyeg szerkezetét, mintasorait, léptékét és méreteit. (Lackner 1998: 204.)

Demény István Pál motívumaikkal, szerkezetükkel kapcsolatban fogalmazta meg, hogy a székely festékesek legrégebbi mintáik közé tartoznak a soros motívumok, melyek később kiszorultak a szőnyegek szélére, ahol azonban keretbe foglalták a kompozíciók közepére helyezett rombuszokat és hatszögeket. A székely festékesek legjellegzetesebb motívumainak, elsősorban népi elnevezéseik alapján, a csíkokat, azok csoportját, valamint a fogas és pontsorokat, garádicsokat, szarufákat, halakat, rákokat, ráklábasokat, fésűfogakat és kígyókat tartotta. A szőnyegeken tehát elsősorban lépcsős, gyertyás, késnyelves és hegyescsillagos rombuszokat, valamint azokból megformált hatszögeket találunk. „A székely szőnyegek kompozíciói lehetnek nyíltak vagy zártak, de mindig szimmetrikus szerkesztésűek. [...] A festékeseken gyakori a középponti motívumos kompozíció, amelyen egy nagy rombusz négy oldalánál négy kisebb helyezkedik el, a román szőnyegek közül jóformán csak a bánátiakon található meg, s a román szakirodalom bánáti sajátosságnak tartja.” A nyolcágú csillag, mely Európában és Ázsiában, valamint román szomszédainknál

széleskörben elterjedt, nem fordul elő a székely festékeseken. Demény István Pál figyelemre méltónak találta azt is, hogy a festékes motívumok egyrésze (halas, ráklábas, kígyós) elsősorban vízivilággal, tehát egyfajta alvilággal van kapcsolatban. Ha pedig a szőnyegek központjában lévő rombuszokat alapvető Föld-szimbólumnak tartjuk, akkor az azt körülvevő halakat, rákokat végül is egy óriási kék tengerben képzelhetjük el. Véleménye szerint a festékesek nagyon archaikus világképet és világábrázolást őriztek meg. (Demény 1980: 33.)

Kisebb festékes a határkerülő legények nyerge alatt. Csíkszenttamás, 2018. Pozsony Ferenc

Lackner Mónika terepen és múzeumokban végzett kutatásai alapján fogalmazta meg, hogy a székely festékesek kompozícióit sok esetben a szőnyeg felületének hármas tagolása jellemzi: például a széleken rendszerint a központi főmotívum kicsinyített változatát ismétlik meg (pl. a *gyertyás-rózsás* minták esetében). A szélmotívumok más példányokon jóval alárendeltebb funkciót töltenek be, ennek eredményeképpen a központi motívum jóval hangsúlyosabban emelkedik ki (például a *gyertyás-nagycsillagos* minta esetében). Azonban előfordulnak olyan kompozíciók is, amikor a szélmotívumok teljesen hiányoznak, s a szőnyegek középmezőit rendszerint három nagyobb méretű *csillag* tagolja, díszíti. Készítettek olyan *barackmagos* vagy *sűrűrózsás* festékeseket is, amelyeken csak egy kis mintaegység (*nagyrózsás*) jelenik meg a szőnyeg egész felületén. „A leginkább megkomponált kötött térbeosztású darabok az ún. *asztalfedél* festékesek, melyek keretes szerkezetükkel a keleti szőnyegetek idézik, ez a típus igen elterjedtnek tűnik.” (Lackner 1998: 205.)

*

A székelyföldi magyar falvak sajátos természeti adottságai, a környezetükben lévő hatalmas havasi legelők évszázadokon át sajátos állattartást, azon belül juhászatot alakított ki. Állataikat tavasztól őszi rendszerint havasi legelőkön tartották, majd télen a völgyeségi falvakban, a nyár idején készített szénával takarmányozták. (Földes 1982.) A székely családok egészen a 20. század közepéig háztartásaik megtervezésében és vezetésében rendszerint önellátásra törekedtek, melynek organikus részét alkotta a juhtartás, a gyapjú családi keretekben való feldolgozása, majd abból különböző viseleti darabok és lakástextilek elkészítése. A gyapjút asszonyok fésülték és fonták, majd abból helyi specialistaikkal, szövőasszonyokkal készítették festékeseket. Erdély terü-

Csíksszenttamási két szélből összevarrt zöldes festékes. Kosza Rozália tulajdona. Barabás Zsolt

letén több falu és vidék (pl. Kászonok, Szaplonca) gyapjűfeldolgozásra és szövésre szakosodott. (Fülöp–Lackner 2011: 7, Salló 2018.) Megjegyezzük, hogy a bukovinai székely falvakban a második világháború kezdetéig, a moldvai székelyes csángó magyar közösségekben pedig egészen a 20. század végéig a lakásokat gyapjúból szőtt, színes szőnyegekkel (lécserekkel) díszítették. Kiemeljük, hogy mindkét keleti magyar népcsoportnál régies minták és szerkezetek maradtak fenn, ugyanakkor szín- és motívumhasználatukat módosították a szomszédságukban élő többségek is. (Lőrincz 2005, Szentimrei 1981.)

Az írott források (inventáriumok, hozománylevelek) és a fennmaradt datált példányok azt tükrözik, hogy az erdélyi, székelyföldi festékesek a 17. század során még elsősorban csak a vagyonosabb famíliák és egyházak birtokában voltak. Rendszerint egy-egy család szépérezkét, gazdagságát és kiemelt státuszát reprezentálták. Ugyanazok a források azt is bizonyítják, hogy a 19.

Lőrincz Etel bukovinai festékesekből összeállított kiállítás megnyitóján.

Dévai, bukovinai szőnyeg.
Néprajzi Múzeum
Budapest, 126695 ltsz.
Sarnyai Krisztina

Domokos Ilona által készített gorzafalvi festékes lécsér.
CsNM Zabola. Barabás Zsolt

század idején a székelyföldi falvakban már általánosan elterjedtek voltak földműves családok otthonaiban is, de a kiegyezést követő iparosítás, vasútépítés, munkamigráció, valamint „az olcsó ipari termékek elterjedése a szőnyegszövést háttérbe szorította.” (Fülöp–Lackner 2011: 19.) Az etnográfiai és a levéltári kutatások azt jelzik, hogy a festékesek előfordulási területe időben egyre szűkült, elsősorban a polgárosodás, migráció és a modernizáció hatására, végül pedig csak az elzártabb, konzervatívabb, tehát a korábbi hagyományaihoz jobban ragaszkodó vidékekre, falvakra szorult vissza.

Vámszer Géza is kihangsúlyozta, hogy a székelyföldi festékeseket egészen a 19. század utolsó évtizedéig évszázadokon át nemzedékről nemzedékre áthagyományozott motívumok, szerkezetek, technikák és eszközök segítségével, alapján készítették, majd a 20. század első felében, a polgárosodás, az iparosítás kibontakozása, valamint a városi lakáskultúra mintáinak elterjedése után, a legtöbb erdélyi, székelyföldi vidéken hirtelen eltűntek (Vámszer 1977: 53).

Ezt a folyamatot, Szentimrei Judit szerint, messzemenően elősegítette Órománia és Erdély nagyobb városaiba, valamint az Amerikába irányuló migráció. Akik onnan hazatértek, már teljesen megváltozott urbánus életmintákkal érkeztek vissza szülőföldjükre, azoknak hatására pedig a gyapjúból szőtt festékes szőnyeget teljesen kiszorították a gyárakban előállított divatos lakástextiliák. (Szentimrei 1958: 9.)

Szócsné Gazda Enikő elsősorban háromszéki hozománylevelek segítségével dokumentálta, hogy a gyapjúból szőtt színes *festékesek* a 19. század végére szinte teljesen eltűntek a térségből, már csak azoknak a menyasszonyoknak az inventáriumában bukkantak fel, akik korábbi, régebbi hozományokat, darabokat is örökölték (Szócsné Gazda 2015: 189). Ugyanő pontosan bemutatta azt is, hogy a királyföldi textilipari központok (pl. Brassó,

Segesvár, Nagyszében) termékei (pl. posztó, selyem, flanel) viszonylag olcsón és nagy mennyiségben eljutottak a székelyföldi falvakba is, messzemenően kielégítették az ott élő magyar családok szükségleteit is (Szócsné Gazda 2018: 187).

Nem véletlen, hogy az első rendszeresebb, tudatosabb néprajzi kutatások a 20. század első felében már csak elsősorban Csíkbán, valamint szórványosan Háromszéken és Udvarhelyszéken találták meg, írták le régebbi, hagyományos anyagokból, technikákkal készített, növényi festőszerekkel színezett változataikat. Azonban a 20. század során újabb festékek is megjelentek, melyek végül is teljesen kiszorították a korábbi, tompább, finomabb színhasználatú festékeseket, helyettük pedig egyre rikitőbb, nyersebb színű szőnyegek terjedtek el (Vámszer 1977: 53).

Fülöp Hajnalka, Lackner Mónika és Szócsné Gazda Enikő emelte ki, hogy a magyar elit tagjai már a 19. század végén a szegényebb, leszakadt vidékek, közösségek felzárkóztatásának egyik lehetőségét a hagyományos falusi szövés felélesztésében, korszerűsítésében, háziiparrá való fejlesztésében látták megvalósíthatónak. A szóttések ősi mintáiban és technikáiban voltaképp olyan lehetőséget láttak, melynek segítségével nem csak a jobb megélhetést, hanem a magyar nemzeti stílusú művészet megalapozását, megszerkesztését is megvalósíthatónak vélték. A dualista korszak magyar kultúrpolitikusai, elsősorban központi és helyi források segítségével már az 1880-as években arra törekedtek, hogy megújítsák a máramarosi román, torontáli szerb és a csíki székely-magyar festékeseket. (Fülöp–Lackner 2011: 5–6, Szócsné Gazda 2018.)

Szócsné Gazda Enikő szakszerű etnográfiai kutatásai alapján hangsúlyozta, hogy a festékes gyapjúszőnyegek már a 19. század második felében kimondottan székely jelképekké váltak, felújításukat pedig tudatosan szorgalmazta a korszak elit rétege. Céljaik elérésére különböző országos és regionális kiállításokon mu-

Domokos Ilona gorzafalvi zöldes festékes lécsere.
CSNM Zabola. Barabás Zsolt

Zabolai ortodox juhászcsalád tisztaszobája. CsNM Zabola. Barabás Zsolt

tatták be a székely festékesek sajátos reprezentatív darbjait, s csakhamar megszervezték a hagyományos szövés oktatását is. A Csíkmegyei Szövészeti Tanműhelyben az 1880-as években több mint 64 lány sajátította el a csíki szőnyegek elkészítésének technikáit, módzatait. (Szócsné Gazda 2018.) A Vármegye által még az 1870-es évek elején alapított csíkszeredai iskola legsikeresebb végzettjeinek rendszerint szövőszekeket is adományoztak, termékeiket pedig állami támogatással forgalmazták. A Polgári Leányiskola mellett alapított tanműhely 1882–1887 között működött, azalatt számos kiállításon díjazták az ott készített szőnyeget. (Fülöp 2012: 316.)

Ezek a törekvések szervesen összekapcsolódtak a 19. század végén kibontakozott emancipációs mozgalmakkal is, melyek kiemelttá arra törekedtek, hogy a nőket egyre fokozottabban bevonják, integrálják a gazdasági, társadalmi, oktatási és művelődési életbe. Képzésükre olyan speciális iskolákat alapítottak,

Ortodox család keskeny faliszőnyege. CsNM Zabola. Barabás Zsolt

melyekben a fiatal lányoknak elsősorban hímzést, varrást és szövést tanítottak abból a célból, hogy az ott megszerzett tudás birtokában, becsületes munkával saját jövedelemhez juthassanak. (Fülöp–Lackner 2011: 13, Szócsné Gazda 2017.)

A székelyföldi háziipar fejlesztését számos egyesület (pl. Székely Háziipart és Ipari Oktatást Fejlesztő Egyesület, Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület) támogatta, különböző oktatási formák, intézmények alapítását is felkarolta: pl. Kézdivásárhelyt 1876-ban műfaragó műhelyt, Sepsiszentgyörgyön 1880-ban Női Ipariskolát létesítettek. Szócsné Gazda Enikő kutatásaiból ismerjük, hogy a szervezők az oktatás színvonalának emelésére a legkiválóbb rajztanárokat alkalmazták, például Huszka Józsefet 1879-ben, aki saját terepgyűjtéseinek dokumentációs anyagát adta diákjainak kezébe. Az oktatásban elsősorban a kézműves és kereskedő, valamint értelmiségi és földműves családok gyermekei vettek részt, akik Erdély különböző vidékéről érkeztek. (Szócsné Gazda 2017.)

A nemzeti jellegű háziipari mozgalmat elsősorban regionális, országos és nemzetközi kiállításokon (Bécs 1873, Budapest 1885) népszerűsítették. Például a dualista Magyarország Országos Nőiparegylete 1881-ben olyan kiállítást szervezett, melynek keretében 4500 alkotó összesen negyvenezer háziipari tárgyát állították ki. A kor elitjének az volt a bevallott célja, hogy a nők a mezőgazdasági munkák szüneteiben olyan tevékenységet is folytathassanak, mellyel jelentős mértékben kiegészíthetik az agráriumból származó jövedelmeiket, s elkerülhetik családjaik elszegényedését. (Fülöp–Lackner 2011: 13, Szócsné Gazda 2018.) Szócsné Gazda Enikő figyelmeztetett arra, hogy a fővárosban megszervezett országos kiállításokra legtöbbször már olyan „átértékelődött” viseleteket vittek, melyek jelképes tárgyakként elsősorban regionális (kalotaszegi, torockói, székelyföldi) identitást fejeztek ki, s legtöbbször az értelmiségi réteg alkalmi, ünnepi

Ortodox család ágya széles festékessel leterítve.
Zabola, 2011. Pozsony Ferenc

Berchiu Valéria, román szövőasszony tisztaszobája.
Zabola, 2016. Pozsony Ferenc

Három szélből összevarrt román festékes szőnyeg. CsNM Zabola. Barabás Zsolt

ruháivá váltak. Ugyanezt fejezték ki az ott bemutatott szőttesek is. (Szócsné Gazda 2002: 204.)

A helyi ipartestületek és iparkamarák a 19–20. századok fordulóján központi támogatások segítségével olyan szövőiskolákat (pl. Segesváron) alapítottak, és olyan szövőtanfolyamokat kezdeményeztek vidéki városokban (pl. Székelykeresztúron), melyek korábban is meglévő, helyi hagyományokra támaszkodtak. A Sepsiszentgyörgyön felállított tanműhely később még a városban elindított szövőgyárat is ellátta szakképzett munkaerővel. Azonban a legtöbb korabeli kezdeményezés nem vált ipari jellegű és méretű vállalkozássá, mivel sok helyen továbbra is megtartották

korábbi kézi szövészeikeket, mások pedig annak egy korszerűsített, rendszerint szélesebb változatát használták. (Fülöp–Lackner 2011: 14–15.) Szócsné Gazda Enikő mutatott rá, hogy az 1905–1906-ban kibontakozó Tulipán-mozgalom a hazai háziipari termékek vásárlását támogatta és tudatosította (Szócsné Gazda 2018).

Vámszer Géza terepkutatásai során azt tapasztalta, hogy a magyar szecesszió korában kibontakozott magyar nemzeti, művészeti mozgalmak és törekvések fokozatosan átalakították, kisebb-nagyobb mértékben módosították a székely festékesek korábbi színvilágát és motívumanyagát is, mivel a polgári ízlés hatására több új, virágmintás (főként) rózsás, nyersebb, rikitóbb színű festékes is megjelent (Vámszer 1977: 53). A legtöbb csíki faluban fokozatosan leszűkült a szőnyegek korábbi mintaanyaga, s a gyári festékszerek hatására pedig azok fokozottan kiszínesedtek (Farkas 1998: 245).

Szentimrei Judit és Fülöp Hajnalka mutatott rá, hogy a Csíktusnádon 1902-ben megszervezett Székely Kongresszus hatására a különböző polgári körök, elit csoportok is immár szélesebb körben felfigyeltek a székelyföldi háziipar termékeire, azok sorában pedig a festékesekre. Az első nagy háborút megelőző békebeli időkhöz már nemcsak Csíkban, hanem Udvarhelyszéken és Háromszéken is igyekeztek feléleszteni a székelyföldi festékesek szövését, elsősorban az elit által kiválasztott minták segítségével. (Szentimrei 1972: 186, Fülöp 2012: 318.)

A régi román világban az erdélyi magyar nemesek és értelmiségiek kezdeményezésére tudatosan felélesztették Csíkban, Gyergyóban és Udvarhelyszéken a régi festési technikákat, motívumokat, színhasználatot és szerkezeteket (Szentimrei 1958: 17, Fülöp–Lackner 2011: 19). Vámszer Géza, Domokos Pál Péter és Nagy Imre az első világháborút követő évtizedekben előbb terepkutatásokat végeztek csíkszéki falvakban, majd az összegyűjtött

Olténiai román szőnyeg, Apafi-vadászkastély. Almakerék, 2019. Pozsony Ferenc

38 Festékes kiállítás a Csángó Néprajzi Múzeumban. Zabola, 2019. Barabás Zsolt

© www.kjnt.ro/szovegtar

szőnyegeket 1929-ben, 1930-ban és 1931-ben Csíksomlyón kiállították hatalmas népművészeti kiállítás keretében. A szőttesmozgalom hatására 1930-ban újraalakult a Csíki Múzeum- és Kultúregylet, majd az 1929-es kiállítás végén a tárlaton bemutatott tárgyak szinte felét az akkor megalakított múzeumnak adományozták, majd azokat Vámszer Géza újabb tárgyakkal gyarapította, melyekből végül is Csíksomlyón állandó néprajzi kiállítást rendeztek (Fülöp 2012: 319). A Csíki Székely Múzeum napjainkban 47 festékest őriz. Sajnos, a Domokos Pál Péter, Nagy Imre és Vámszer Géza által összegyűjtött régi csíki szőttesek nagyobb része a háborús évek forgatagában eltűnt. (Lásd Farkas 1998: 246, Benedek 1996.)

A csíki értelmiségiek kezdeményezésére azonban olyan szőttesmozgalom bontakozott ki a két világháború közötti évtizedekben, melynek etnikai funkciói és jelentései már akkor egyértelműek voltak. Továbbá, Domokos Pál Péter kezdeményezésére, olyan *szőttesbálokat* szerveztek, ahová csak szőttes székely ruhában lehetett belépni. Az *Ezer székely leány-mozgalom* keretében pedig tudatosan arra törekedtek, hogy minden falu ruházata elkülönüljön, legalább színezésében, csíkozásában, szerkezetében a szomszédokétól. Ezekkel a kezdeményezésekkel párhuzamosan Csíkban újra fellendült a festékesek szövése is. Különösen Nagy Imre, a korszak elismert székely festője próbált az alkotóknak, szövőasszonyoknak korszerűbb mintákat is nyújtani. Amikor 1929-ben Sepsiszentgyörgyön nagyszabású kiállítást szerveztek a Székely Nemzeti Múzeum megalapításának ötvenedik évfordulóján, számos olyan székely, csíki festékest is megjelenítettek az ünnepi tárlaton, melyek még őrizték a régi szőnyegek korábbi kromatikáját, szerkezetét és motívumait. (Szócsné Gazda 2002: 204–205, Fülöp 2012: 319.)

A székely szőttesek készítését Háromszéken a sepsiszentgyörgyi szövőgyár is felkarolta. Az orbaiszéki Zabolán gróf Mikes Árminné Bethlen Klementina alapított fonóüzemet a *Hosszakban*, továbbá portékáiról messze földön híres posztószövődét a kastély szomszédságában. Mivel Domokos Pál Péter 1931-ben a kézdivásárhelyi tanítóképző tanára lett, jelentős szerepet játszott abban, hogy a szőttesmozgalom Felső-Háromszéken is kibontakozzon. Ugyanakkor Roediger Lajos, a Székely Nemzeti Múzeum mindenese, szakszerű terep kutatásai során autentikus szőtteseket és viseleteket gyűjtött össze, majd azokat modellként ajánlotta az alkotóknak, ezáltal is biztosította a mozgalom hitelességét és eredményességét. Mivel az impériumváltás után szigorúan tiltották és büntették a magyar nemzeti szimbólumok használatát, a festékesek és a székely ruhák fokozatosan a magyar azonosságtudat megerősítésének és reprezentációjának kiváló eszközeivé váltak, amit az új hatalom a legtöbb helyen csakhamar „irredenta” szimbólumoknak bélyegzett. A sorozatos zaklatások miatt csakhamar megtorpant a mozgalom lendülete. (Szócsné Gazda 2002: 205–207.)

Szócsné Gazda Enikő tárta fel, hogy a bukaresti hatalom 1927-től olyan tanterveket fogadott el, melyekben messzemenően ajánlották, az iskolai kézimunkaórák keretében, az óromániai minták oktatását és elkészítését. Azonban ezek a központból érkező türelmetlen rendeletek csakhamar kiváltották a székelyföldi magyar értelmiségiek ellenállását, valamint a helyi népművészet értékeinek fokozottabb forgalmazását a székelyruha- és a szőttesmozgalom keretében. (Szócsné Gazda 2018.)

Az első világháborút követő évtizedekben, elsősorban a gazdasági válság, tehát az elszegényedés idején, készítésük újra fellendült, de akkor a korábbi színhasználathoz képest már jóval harsányabb, rikítóbb színek honosodtak meg, eladásra pedig *garnitúrákat* (ágy- és asztalterítőt, falvédőt) is szőttek (Szentimrei 1958: 17, 1972: 186–187).

Páll Etelka másolata a papolci 1798-as festékesről. CsNM Zabola.
Barabás Zsolt

A székelyföldi szőttesek, viseletek életében új korszak kezdődött 1940-ben. A legtöbb faluban régi székely ruhákban fogadták a bevonulókat, festékesekkel díszítették fel kerítéseiket. A festékesek készítése csíkszéki falvakban újra fellendült a „kicsi magyar világban”. Az elit támogatásával számos településben csakhamar szövő köröket, tanfolyamokat és kisebb műhelyeket kezdeményeztek, alapítottak. Például a szülőföldjére hazatért Koncz Lajos szövetkezeti mozgalmat kezdeményezett, melynek keretében több mint 300 asszonynak biztosított állandó munkát, akik alcsíki és kászoni falvakban közel 2500 szövőszeiken dolgoztak. A háborús évek alatt az elszegényedés is hozzájárult ahhoz, hogy a székelyföldi családok újra otthon, családi keretben kezdték előállítani szőtteseiket és viseleteiket. (Szócsné Gazda 2002: 208–209.) A budapesti hatalom és a helyi elit réteg újra támogatta a szőttekmozgalmat, s a következő pár év alatt a székely ruhákkal együtt a festékesek reprezentációja is kibontakozott. Továbbá különböző egyesületek már 1941-től megszervezték a viseletek és a szőttek parádés bemutatóját, kiállítását. (Szócsné Gazda 2002: 209.) György Ágostonné 1996-ban Tánczos Vilmosnak azt mesélte el, hogy a budapesti dr. Pál Gáborné Kámmer Edit összegyűjtötte Csíkszentkirályon és Csíkszentimrén a régi mintákat, megfestette a gyapjút, s a csíkszentkirályi asszonyokkal megszövelte, majd azokat el is adta. Oláh József tábornok szintén szentkirályi asszonyokkal készíttetett nagyméretű festékes gyapjúszőnyegeket, majd azokkal feldíszítette a kolozsvári hadtestparancsnokság új épületét.¹ Csíkpálfalván pedig Gál Ferencné állt a szőttekmozgalom élére, a lelkes tanítónő számos újítást is bevezetett a faluban (Szócsné Gazda 2018). Háromszeiken elsősorban Szotyorban, Sepsikőröspatakon és Zalánban szőttek festékeseket, Árapatakon pedig Csulak Magda újította fel a kilim-technikát (Szócsné Gaz-

¹ Tánczos Vilmos 1996-os gyűjtése. Köszönet érte.

da 2018). Az 1940–1944 között készült festékeseken már sokszor megjelentek népszerű kézimunkalapokról kimásolt félminták és stilizált virágok, melyek legtöbbször a kispolgári ízlést tükrözték (Szentimrei 1972: 187). A szőttesmozgalom szervezői tudatosan arra törekedtek, hogy a szővést térben kiterjesszék, a székely asszonyok termékeit pedig eladhatóvá tegyék (Fülöp 2012: 321).

A második világháborút követő években előbb pangás következett be életükben, majd 1956 és 1968 után a csíki szövethetek keretében újra megszervezték szövésüket és forgalmazásukat. A különböző falusi szövőüzemekben általában olyan idősebb asszonyok bevonásával készítették a festékeseket, akik elsősorban organikus hagyományokból vagy a két világháború közötti szőttesmozgalomból ismerték elődeik tudását. (Vámszer 1977: 53–54, Fülöp 2012: 322.) Az 1950-es évek végén Csíkszentkirályon, Csíkpálfalván, Csíkszentdomokoson, Csíkdánfalván, Csíkszentgyörgyön, Menaságon és Kászontáizen alapítottak olyan műhelyeket, melyek mind a csíki szövethetekhez tartoztak (Fülöp 2012: 322). Habár még érezni lehetett a század elején ható kispolgári ízlés romboló hatását, egyre többen készítettek saját szövőszékeikkel régies motívumokkal (nagyrozás, kistrózsás, gyertyás) ékesített festékes gyapjúszőnyegeket. A Csíkszeredában 1967-től működő Hargita Művészete Kisipari Szövetkezet pedig tudatosan szorgalmazta a régebbi motívumok felélesztését és használatát. Nagy Olga gyűjtötte össze a csíki falvakban működő szövőasszonyok emlékezéseit, akik mind kihangsúlyozták, hogy az organizált keretek között újraindított szövés elsősorban azokban a falvakban volt sikeres, ahol még éltek a korábbi hagyományok (Nagy 1997). Például Pálfalván, Csomortánban, Dánfalván, Jenőfalván, Szentimrén és Menaságon még élő, korábbi helyi tradíciókat ismerő asszonyok bevonásával készítettek újratervezett szőnyegeket, azokat pedig szélesebb körben, különböző turisztikai központokban, üzletekben árusították. Az így előállí-

Festékes kiállítás a Csángó Néprajzi Múzeumban. Zabola, 2019. Barabás Zsolt

Festékes kiállítás a Csángó Néprajzi Múzeumban. Zabola, 2019. Barabás Zsolt

tott csíki festékeseket már olyan terekben és bútorokon is elhelyezték, melyekre korábban falun vagy városon nem volt példa: számos családnál a vendégváró tiszta szoba földjére, díványaira és foteleire is terítették. (Szentimrei 1972: 187, Fülöp–Lackner 2011: 21.)

Csíkszentkirályi asszonyok emlékezete szerint, elsősorban Kovács Dénesnek volt meghatározó szerepe abban, hogy a festékeseket, szervezett szövetkezeti keretek között, a csíki falvakban újra szőni kezdték.² Fülöp Hajnalka elsősorban terepen készített interjúk alapján állapította meg, hogy 1957-től a székelyföldi háziipar alakulását Bandi Dezső marosvásárhelyi iparművész is alakította, módosította egészen 1974-ig. „Elképzelései szerint a népművészet továbbélésének és megújulásának egyetlen járható útja, ha a képzőművészet a naiv művészet felé közelít.” (Fülöp 2012: 323.) A régi magyar népművészet absztrakt jellegű motívumai helyett az iparművész elsősorban a naiv jellegű, alakos és tematikus ábrázolásokat támogatta. „A csíki falvak szövetkezeti bedolgozóinak munkáját azonban nem Bandi Dezső tervei határozták meg.” (Fülöp 2012: 324.) A szövetkezetek keretében elkészített gyapjúszőnyegek előbb csak a magyar nemzeti turizmus keretében letek gazdára, majd napjainkban elsősorban a Keletről (Ukrajnából, Moldáviából) érkező látogatók vásárolják.

Fel- és Alcsík településeiben, valamint kászoni falvakban terepkutatásaink során azt tapasztaltuk, hogy nem minden szövő asszony tagolódott be a Csíkszeredából irányított szövetkezeti munkába. Például Pál Jánosné, született Erőss Borbála (1922–2016), aki Dánfalván született, majd házasságkötés után Jenőfalván élt, elsősorban idősebb, tapasztaltabb szomszédasszonyától, Pál Andrásnétól sajátította el a felvetés, fogdosás és a szövés tudományát. Gazdálkodás mellett rendszerint szövással egészítette ki családja jövedelmét, biztosította annak megélhetését. Mivel festékeseit, varrottasait nagyra becsülték, folyamatosan kapott falujában és szomszédaitól újabb és újabb megrendeléseket.

A székelyföldi festékesek, az írott források szerint, már évszázadok óta megjelentek publikus, szakrális terekben is. Különböző jelesebb egyházi ünnepek alkalmával vagy rangosabb vendégek érkezésekor bútorokat, padlózatokat terítették le nagyobb méretű festékesekkel. (Lásd Fülöp 2012: 325.) Előbb a két világháború közötti évtizedekben, majd különösen 1968 után a székely festékesek előbb regionális (székely), majd kimondottan nemzeti jelképekké, a rendszerváltozás után pedig összmagyar nemzeti szimbólumokká váltak. Nem véletlen, hogy azok az erdélyi magyar családok, értelmiségiek otthonában, valamint a magyar templomok kiemelt terében (pl. szentélyekben, oltárok előtt vagy úrasztala környékén) jelennek meg egyre nagyobb számban. Különböző nemzeti vagy keresztény ünnepek (húsvéti vagy március 15-én szervezett lovas felvonulás, határkerülés) alkalmával Csíkban és Háromszéken rendszerint festékesekkel borítják lovaik hátát, azzal díszítik fel szekereiket. A Székelyföldön készült festékesek 1989 után átlépték a történeti Erdély határait, elterjedtek nem csak Magyarországon, hanem a nagyvilágban szétszóródott magyar családok otthonaiban is. (Fülöp–Lackner 2011: 21.)

42 ² Tánzos Vilmos gyűjtése. Csíkszentkirály, 1996. május 5.

Rezumat

Literatura maghiară de etnografie, lingvistică și istoria artei numește covoare vopsite secuiești acele țesături din lână, colorate, decorate cu motive geometrice, care erau utilizate ca fețe de masă, cuverturi pentru paturi, bănci, pereți sau diferite piese de mobilier bisericesc.

Covoarele vopsite erau cele mai importante elemente ale zestrei fetelor din Secuime, care în general erau realizate de fată împreună cu mama ei, și erau folosite drept cuverturi pentru paturi, ori cearșafuri atârinate sau deseori decorau pereții casei. Cu ocazia nunții acestea erau expuse pe perețele din spatele mirilor, iar la înmormântare erau folosite drept cuverturi funerare. Atunci când zestrea mirerseii era transportată la casa mirelui, patul așezat pe primul car era acoperit cu cele mai frumoase textile vopsite. Pe lângă perinile bogat decorate, în aceste situații textilele vopsite exprimau simțul estetic și abilitățile familiei, totodată garantau prestigiul nu numai pentru mireasă, dar și pentru mama și familia ei.

Sursele de arhivă semnaleză faptul că în Transilvania secolelor XVII–XVIII aceste textile erau prezente în comunitățile maghiare din mai multe regiuni, decorând în special căminele elitelor. În secolul al XIX-lea acestea s-au răspândit pe o scară mai largă, la familiile țărănești, apoi datorită răspândirii căii ferate, industrializării, migrației și a urbanizării erau realizate și utilizate doar în satele din zona Ciuc și Depresiunea Baraolt. Este un fapt interesant că după masacrul de la Siculeni din 1764, deci după militarizarea forțată a Secuimii, familiile care au căutat refugiu în Moldova, respectiv urmașii acestora, au continuat să realizeze aceste textile până la sfârșitul secolului XX. Chiar și în zilele noastre în numeroase sate ce vorbesc dialectul maghiar-secuiesc, interioarele sunt împodobite cu covoare vopsite din lână. Cromatica acestora însă este determinată și de tradițiile românilor care trăiesc în vecinătatea lor.

Elita maghiară a descoperit aceste covoare vopsite arhaice, cu motive decorative geometrice, la cumpăna secolelor XIX–XX. În deceniile Art Nouveau mulți au considerat că aceste covoare sunt prielnice pentru realizarea, structurarea unei arte naționale maghiare. Reînnoirea, evocarea acestora a început încă dinaintea Primului Război Mondial.

În perioada interbelică intelectualimea regiunii Ciuc și Trei Scaune a inițiat evocarea, realizarea și utilizarea acestor elemente textile ca simbol al identității regionale, etnice și naționale a maghiarimii ajunsă în minoritate.

În anii socialismului torsul era organizat într-un cadru cooperativist, însă în multe locuri covoarele fuseseră realizate în continuare prin metode organice, utilizând ustensile și tehnici vechi. Textilele erau utilizate în primul rând în case familiale și spații bisericești ca simboluri ai identității maghiare. După schimbările din 1989 acestea sunt realizate în diverse ateliere, case de creație, la domiciliul unor femei protectoare ale patrimoniului cultural pentru cei interesați, pentru turiștii din Ungaria sau alte țări. În ultimele decenii au devenit simboluri maghiare naționale generale în casele familiilor răspândite în lumea mare.

Abstract

Hungarian ethnographic, linguistic and history of art literature defines Szekler painted carpets as coloured textiles made of wool, decorated with geometrical motifs, which were used to cover the walls of the house, the beds, the tables, the benches, respectively different items of ecclesiastic furniture.

The painted carpets used to be the most outstanding and important elements of the Szekler girl's dowry, which were made often by the bride together with her mother, and were used as bed covers or sheets, or were often decorating the walls of the house. At the wedding these were placed on the wall behind the young couple, while at burials were used as funeral covers. When the dowry of the bride was transported to the house of the groom, usually the bed was placed on the first carriage and it was covered with the most beautiful painted carpets. Besides the heavily decorated pillows, at this stage the painted carpets were expressing the aesthetic sense and skills of the family, and in the same time they offered some level of prestige for the bride as well as for her mother and her family.

Archive sources show that these elements were present in the Hungarian families of several regions of 17–18th century Transylvania, being first of all the decorations for the houses of the elite. During the 19th century the painted carpets had been widely spread among Hungarian peasantry, but due to the construction of the rail, industrialization, migration and urbanization it finally ended up being made and used only in the villages of Ciuc and Baraolt regions. It is quite interesting that after the massacre from Siculeni in 1764, so after the forced militarization of Szeklerland, the families that run to Moldavia, and their descendants, had continued to manufacture these elements up to the end of the 20th century. Even in our days in many villages speaking the Hungarian-Szekler dialect the interiors are decorated with painted carpets made of wool. However their chromatic is also determined by the traditions of the neighbour Romanians.

The Hungarian elite has discovered these archaic, discretely painted carpets with geometric motifs at the turn of the 19–20th centuries. In the decades of the Art Nouveau many people considered that these carpets are suitable for making, building a Hungarian national art. Their revival and renewal has started already before World War I.

In the interwar period the intelligentsia of Ciuc and Trei Scaune regions initiated the revival, manufacturing and use of these carpets as symbols of regional, ethnic and national identity for Hungarians becoming a minority.

In the years of socialism the manufacturing of these textiles was organized within the frames of cooperative work, but in many places they were still made organically, in the old fashioned way, with traditional tools and techniques. They were used first of all as symbols of Hungarian identity within homes and ecclesiastic spaces. After the system change from 1989 these textiles have been made in ateliers, creation houses, homes of protectors of cultural patrimony, for all those interested, especially tourists from Hungary and other countries. In the last decades we can find these items in the homes of Hungarian families, settled all around the world, as general Hungarian national symbols.

Szakirodalom

Ardai Ildikó

2017 *Székely festékesek a gyakorlatban 1973–2016*. Szentimrei Judit tanulmányával. Exit Kiadó, Kolozsvár.

Banner Zoltán

1972 *Csillagfaragók. Népi alkotók, naiv művészek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Benedek Éva

1996 Erdélyi festékes szőnyeg konzerválása és restaurálása. In: Boér Hunor (szerk.): *Acta – 1995*. Csíki Székely Múzeum–Székely Nemzeti Múzeum. Csíkszereda–Sepsiszentgyörgy, 385–390.

Bogáts Dénes, Cs.

1943 *Háromszéki oklevél-szójegyzék*. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 163.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Csiby Andor

1937 Gyergyói székely festékes szőnyegek. In: Uó: *Gyilkostó–Lacul Roșu klimatikus gyógyhely monográfiája és kalauza*. Brașov–Brassó, 84–86.

Demény István Pál

1980 Adalékok a festékesek díszítőelemeinek kutatásához. *Művelődés* XXXIII. (5) 33–34.

Faragó József

1957 A régi csíki székely szőnyegekről. *Művelődés* 4. 59–65.

Farkas Irén

1998 Csíki festékesek a Csíki Székely Múzeumban. In: Boér Hunor (szerk.): *Acta – 1997*. II. Csíki Székely Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Csíkszereda–Sepsiszentgyörgy, 243–258.

Fejős Zoltán (szerk.)

2006 *Huszka József, a rajzoló gyűjtő*. Néprajzi Múzeum, Budapest.

Fél Edit

1982 *szőnyegek* szócikk. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 5. Akadémiai Kiadó, Budapest, 104–107.

Földes László

1982 „A vándorló Erdély.” Történeti-néprajzi vizsgálatok az Erdély-Havasalföld közötti transhumance-ról. *Ethnographia* XCIII. (3) 353–389.

Fülöp Hajnalka

2012 A háziipari szőnyegszövés története Csíkban. *Csíki Székely Múzeum Évkönyve* VIII. 315–332.

Fülöp Hajnalka – Lackner Mónika

2011 *Nők, szőnyegek, háziipar. Kiállítási vezető*. Néprajzi Múzeum, Budapest.

Huszka József

1895 *A székely ház*. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest.

1902–1904 *Rajzoló geometria gimnáziumok számára I–IV*. Budapest.

Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő

1981 *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Lackner Mónika

1998 Erdélyi festékesek a Néprajzi Múzeumban. In: Bellon Tibor – Fügedi Márta – Szilágyi Miklós (szerk.): *Tárgyalkotó népművészet*. Budapest, 204–205.

Lőrincz Etel

1996 Bukovinai festékesek. *Néprajzi Látóhatár V.* (1–2) 199–208.

2005 *Bukovinai székelyek festékes szőnyegei. Hagyományos és új szőnyegek mintakincse, szövés módja*. Hagyományok Háza, Budapest.

Malonyay Dezső (szerk.)

1909 *A magyar népművészet. Második kötet. A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar népművészet*. Franklin-Társulat, Budapest.

ifj. Murray L. Eiland – Murray III Eiland

2004 *Keleti szőnyegek*. Corvina Kiadó, Budapest.

Nagy Olga

1997 *Szőnyegbe zárt álmok. Két erdélyi szövőasszony művészi pályája*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Palotay Gertrúd

1943 Adalékok a székely „festékes” múltjából. *Nép és Nyelv* 3. 59–60.

Roediger Lajos

2012 *Kászonszék és Háromszék néprajzos szemmel*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal ellátta Szócsné Gazda Enikő. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.

Salló Szilárd

2018 *A csíkmadarasi juhászok életmódjának változása a 20–21. századok fordulóján*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Szabó T. Attila

1956 A festékes és társai. *Ethnographia* LXVII. (1–2) 99–109.

1962 Még néhány szó a festékes és társai erdélyi életéhez. *Ethnographia* LXXIII. (1) 147–149.

1984 *festékes* címszó. In: *Erdélyi magyar szótörténeti tár IV*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 86–88.

Szentimrei Judit

46 1958 *Székely festékesek*. (Néprajzi Füzetek.) Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest.

- 1972 A festékes. In: dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Kászoni székely népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 184–187.
- 1979 Székely festékesek. *Művelődés* XXXII. (3) 32–33.
- 1981 Kelengye. In: dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 228–233.
- 1999 Székely festékesek. *Művelődés* LII. (6–8) 129–130.
- Szócsné Gazda Enikő
- 1998 Múzeumi gyűjteményeink: A Székely Nemzeti Múzeum festékes szőnyegei. *Háromszék*. 1998. aug. 15.
- 2002 A székelyföldi szőttesmozgalom és a Székely Nemzeti Múzeum. *Acta Siculica* 2002/2. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 203–204.
- 2015 *A háromszéki hozomány a 19. században*. Skanzen, Szentendre.
- 2017 Egy nőiipariskola és hatása a kézimunka-kultúra átalakulására. Esettanulmány. *Acta Siculica* 2015–2017. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 447–468.
- 2018 A dél-erdélyi textilipar 18-19. századi központjai és néhány terméktípusa. In: Granasztói Péter (szerk.): *Pamutkendő, vasfazék, fajansztányér. Tárgykészítés és fogyasztás Magyarországon az ipari forradalom korában (1750–1850)*. (Tabula könyvek, 14.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 173–193.
- 2019 *Háziipari mozgalmak a székely identitásépítés szolgálatában*. Kézirat.
- Vámszer Géza
- 1932 A csíki székely festékes-szőnyeg. *Székelység*. 3–4.
- 1977 Adatok a csíki festékes tanulmányozásához. In: Uő: *Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 38–54.
- Vásárhelyi Z. Emil
- 1936 A „festékes” szőnyegekről. *Erdélyi Helikon*. 800–803.
- Verebélyi Kincsó
- 2019 *Nép – Ipar – Művészet*. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék – Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Viski Károly
- 1928 *Székely szőnyegek*. (A magyar népművészet kincsestára.) MNM Néprajzi Osztálya, Budapest.
- 1929 A székely népművészetről. In: Csutak Vilmos (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 411–437.
- 1941 Szőttes. In: Gyórfly István – Viski Károly: *A magyarság tárgyi néprajza* II. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 310–319.

ISBN 978-606-9015-10-0

9 78 -60 6-901 5